

УДК [392.72+392.81](477)

В.А. Русавська

СИМВОЛІКА УКРАЇНЬСЬКОЇ ГОСТИННОСТІ

Актуальність дослідження проблематики, пов'язаної з символами, зумовлена пошуками сенсу життя, самовизначенням людини в надскладних і суперечливих реаліях ХХІ ст. Сучасна людина занурена в світ алегорій, образів, символів, знаків, які хоч і продукуються значною мірою інформаційно-комунікативними технологіями, їх проникненням в усі сфери суспільного життя та індивідуального буття, але сягають своїм корінням в далеке минуле. Саме символи розкривають загадку людини-творця, носія, хранителя і транслятора цивілізаційного образу культури, головних ідей, ідеалів, цінностей, моделей поведінки в структурі яких суттєва роль належить гостинності. Символіка ритуалів гостинності відображає особливості культурно-історичного розвитку певного етносу, народу виявляє своєрідність цивілізаційного типу гостинності. Через символіку образів висвітлюється і репрезентуються глибинна сутність гостинності.

У період соціокультурних змін, що відбуваються в контексті глобалізації, актуальність дослідження обумовлена також формуванням нової образно-символічної системи, що акумулює цінності, ідеали і норми інформаційної цивілізації. Різноманіття символів у культурі гостинності зумовило необхідність виділення серед них сутнісних, що стали основою цивілізаційних образів гостинності і здатні забезпечити міжкультурну взаємодію, сприяти взаєморозумінню між народами, які належать до різних цивілізацій.

У символах гостинності віддзеркалюються фундаментальні риси ментальності, історичного часу і специфіка долі народів і цивілізацій, особливостей суспільної та індивідуальної свідомості. Гостинність постає як система символів, ритуалів прийому гостя, але лише частина з них дає можливість у стислому, образно-емоційному вигляді досягнути взаємозв'язок і своєрідність гостинності різних народів. Символи гостинності через архетипічні образи закріпили ідею глибинного взаємозв'язку з природою, стали ядром самоідентифікації людини, етносу, народу.

Традиційна побутова культура українців, в межах якої формувалась вітчизняна гостинність, характеризувалася тісним взаємозв'язком і взаємопроникнення предметно-виробничої і духовної сфер. А діяльність у цих останніх засвідчувала нерозривний взаємозв'язок «світу значень» з колективними та індивідуальними поведінковими практиками, характеризувалась певними символами, визначалась правилами, приписами, заборонами і дотриманням відповідних ритуалів. Саме тому гостинність як феномен традиційної побутової культури, пронизували знаки, символи та образи, сформовані на основі міфологічних й релігійних уявлень, уособлювали моральні принципи українців, що поширювались і на традиції гостинності.

Проблема символіки української гостинності осмислюється вченими-етнографами вже в ХІХ ст. Етнограф, фольклорист, історик, професор Харківського університету М. Сумцов у зібранні праць «Культурные переживания», надрукованих у журналі «Киевская старина» 1889 р. звертає увагу на те, що обрядові дії носили символічний характер і відігравали важливу роль у святковій гостинності, зумовленій календарними святами. Вони мали забезпечити людині здоров'я, посилити плодючість землі й худоби, оберігати господарство від нечистої сили, зміцнити добробут і багатство сім'ї: «Символом багатства обумовлений звичай покривати стіл соломною або сіном на Святвечір» [25; 411].

В. Милорадович у праці «Життьє-бытьє лубенского крестьянина» відмічає сакральне значення у хаті столу, що був символічною ознакою хатнього престолу: «...стіл на покуті те ж саме, що престол» [15; 183]. Автор розглядає хліб-сіль як символ ритуалу гостинності, що при цьому, запрошення до столу супроводжувалося словами господаря: «Просимо до нашого

хліба-солі» [15; 195].

М. Маркевич у контексті культурно-побутової традиції українського народу хлібосольство розглядає як символіку української святкової гостинності: «Нарешті настав Великдень! Тут виявляється цілком українське хлібосольство» [19; 5].

П. Чубинський в матеріалах «Етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» також підкреслює роль хліба як символу народної гостинності, відзначаючи, що український селянин, виходячи з дому у святкові дні, бере за пазуху «паляницю або хліб»: «Може хто зостріне або до господи зазове, то не годиться без хліба у хату ввійти» [26; 449].

О. Афанасьєв-Чужбинський в нарисах «Поездка в Южную Россию» змальовує свою подорож по Дніпру в 60-х роках XIX ст. і зазначає, що символічною ознакою українських поселень була їх прив'язаність до річок. Річка уособлювала не лише господарські, економічні, соціальні чи людські зв'язки, як це характерно для інших народів, вона символізувала життєдайне начало для людності, що пов'язувала з нею своє буття: «Подивіться на поселення, розташовані біля яких-небудь річок, й ви побачите, що неодмінно вони розташовані на гарній місцевості...» [3; 33].

О. Кувеньова в історико-етнографічному нарисі «Громадський побут українського селянства» наводить приклад святкової гостинності, де символічною ознакою святкування Різдва показує колядування, коли колядники зі спеціальними піснями-колядками поздоровляли зі святом і цим самим символізували величання господарів, побажання сімейного щастя і благополуччя. Дослідниця розглядає символічні складові ритуалу святкового дійства: запрошення, поздоровлення, побажання, гостинець – «коляда» [11; 47].

В. Наулко зосереджує увагу на особливостях побутової культури, в межах якої розглядає й українську гостинність і вважає, що саме хата уособлює традиційну побутову культуру, традиції, естетичні засади, соціальну належність, економічний добробут. Українська хата, на думку вченого, є символом українського народу, його досвіду, знань і художнього смаку. Автор підкреслює символічне значення хліба в побутовій культурі і традиціях гостинності: «Хліб в усі часи мав символічну функцію в національній обрядовості та звичаях гостинності» [12; 105; 136].

Конкретні аспекти символічних ознак гостинності досліджуються в роботах українського історика-етнографа А. Пономарьова «Традиції культури поведінки», «Традиції доброзичливості», «Традиції шанування» «Традиції гостинності». В останній з них автор звертає увагу, що: «Для української гостинності є особливо символічним те, що жіноче начало і хліб в структурі її соціально-побутових цінностей ототожнювалися: жінка увінчувала результати хліборобської праці, випікаючи хліб для родини; вона ж була і єдиною розпорядницею сімейних обрядів, головним атрибутом яких ставав виготовлений нею хліб» [21-24].

Автори колективної історико-етнографічної праці «Українці» увагу звертають на звичаї гостинності і вважають знаковість, символічність однією з характерних ознак предметів матеріальної сфери, що найвиразніше визначають (кодують) етнічну специфіку побуту Різноманітний світ речей має не лише предметну, фізичну, а й символічну сутність. Зокрема, загально-етнічним національним символом, на думку вчених, є сільське житло «хата» [27]. Крім того, в ієрархії харчових предметів-символів одним із найголовніших є хліб, що символізував й гостинність. Тому етнічним стереотипом української гостинності став звичай постійно тримати на столі хліб та сіль. Вважалося, той, хто скуштує хліба з сіллю, одержить Господнє благословення і не посміє скривдити чи зрадити того, хто частує [21; 157-159]. Кожен символ асоціювався з конкретним кольором або поєднанням декількох кольорів. Колір сам по собі підміняв і у ряді життєвих ситуацій речі і перебирав на себе функцію знака-символу [2; 177-178]. Проте у згаданих, як і в інших публікаціях з означеної проблематики, недостатньо акцентується увага на особливості символіки української гостинності.

Мета статті – проаналізувати особливості символіки української гостинності, розкрити її прояви в різних ритуалах прийому гостей.

Традиційна побутова культура українського народу, результатом поєднання різних сфер людського життя, сукупністю громадського і сімейного побуту, поселення, житла і харчування з урахуванням її природно-календарного, релігійного характеру набула в процесі формування знаково-символічних ознак. Кожний з її елементів, згідно з традиційними уявленнями українців, мав статус символу, а гостинність, як органічна складова побутової культури, об'єднала їх в одне ціле. В розвиненому культі хліба, що є символом гостинності, знайшла відображення землеробська сутність українців: «Хліб був символом гостинності, благополуччя, добробуту й щедрості в календарній і сімейній обрядовості характерний для всіх слов'ян і інших землеробських народів» [27; 177]. А праця українського селянина набула символічно-сакрального змісту [7; 170, 1; 24].

Комплексний лінгвокультурологічний концепт хліб, як один із центральних у матеріальній і духовній культурі слов'янських народів, містить національно-культурну інформацію, виражену в їх землеробській сутності. Реалізація культурного і мовного змісту макроконцепту хліб здійснюється на рівні лінгвокультурем, які співвідносяться з різними значеннями слова хліб: хліб – зерно, хліб – злаки; хліб – паляниця, хліб – спечений борошняний виріб; хліб – засіб життєзабезпечення, хліб – «наш насущний» [13].

На думку Ю. Миролубова, в українців сформувалося не лише шанування хліба, який дає життя, а благоговіння перед ним як Даром Неба. Але якщо це Дар Неба, то він – Дар Сварога, який в слов'янській міфології постає як Батько Неба, Землі, Снопа, Діда Всесвіту. «Сніп, одне з імен Сварога, а Сніп в хаті – встановлення його Ікони, бо Сніп – її предметне зображення» [16; 211].

Хліб символізував життя і тому йому поклонялися як і Сонцю. Ще з давніх часів люди пекли хліб у формі, що нагадувала небесне світило. Солодкий пиріг Круг або Кружало робили у вигляді Сонця з промінням, який називався Колом, або Колядою. Священний хліб вважався найвеличнішою жертвою світлим божествам. На Святвечір народження хліба в печі сприймалося як народження молодого Божича-Сонця [28]. Споконвіків людина молилася до неба, землі, Сонця і Місяця, щоб вони сприяли врожаю, бо хліб основний харч для тіла і душі, видимий світ Божого життя: «Роди нам, Боже, щоб нам було гоже» [6].

Поряд із божественними кльматами Сонця, Неба, Води, Землі, Хліба у свідомості народу жив символ Матері, Сім'ї, Роду, який ще в космогонічних уявленнях трипільців символізував родючість. А землеробство, обумовлене природним відтворювальним циклом, пов'язане з символом родючості, що асоціювалася з образом жінки-матері, яка виношує, народжує дитя й піклується про нього так само, як Земля плекає врожай. Урожай, що впливав на гостинність українського землероба, залежав, передусім, від природних умов, що знайшло своє відображення в магічних діях, ритуалах, обрядах. Випікання свіжої хлібини, «хрестиків», ритуальних коржиків, якими здійснювали заорювання, частування робочої худоби – все це продовження зміненого ритуалу жертвопринесення.

Як і хліб, глибокий символічний зміст мали для українців хлібні зерна, зокрема жито. А хліб і хлібне зерно ставали основою ритуальних дійств аграрної магії під час польових робіт і були головним атрибутом, що мав приносити щастя в життя родини. Народні уявлення про те, що Бог наділяє людину хлібом разом із долею і хліб є священним продуктом, визначали правила поведінки під час гостювання, відвідувань, святкування. Саме тому в Україні будь-які святкові гостини не обходилися без паляниці, що була символом гостинності, щастя і добробуту господарства, прихильності, взаємоповаги. Часто відбувалося так, що українського селянина у святкові дні як гостя зазивають на гостини до хати: «якщо в нього за пазухою хліба немає, і він стидається без хліба зайти до хати, то господар виносить йому свій хліб. Взявши хліб, він загортає його в платок і, зайшовши до хати, віддає господарю або господарці. Особа, яка прийняла від гостя хліб, цілує його і кладе на стіл; а коли гість виходить, віддає йому інший» [26; 449]. І як такий, хліб стає сакральним знаковим

символом гостинності, в якому поєднувалося стародавнє язичницьке обожнювання хліба зі ставленням до нього в християнстві як до «Божого дару». Участь Хліба в Євхаристії, де він перетворювався на Тіло Христа і стає символікою Євхаристії, підкреслила його святість та сакральне значення в гостинності [4; 110-160].

Сіль після хліба була другим продуктом за символічним і сакральним значенням. За її допомогою встановлювалися дружні відносини. Хліб і сіль використовуються разом у ритуалі прийому гостей, а також безлічі різних обрядів: хліб несе побажання багатства і благополуччя, а сіль захищає від ворожих сил і впливів. Розділити з кимось хліб-сіль означало в українській традиції подружитися, побрататися, а протилежна дія – розсипати сіль – набула протилежного значення і символізувала сварку. Життєві цикли людини від народження до смерті були пов'язані з хлібом: хлібом і сіллю благословляли молодих на щасливе подружнє життя, зустрічали матір із новонародженим, з хлібом і сіллю вперше входили в нову хату [12].

Приймання гостя, як ритуал гостинності, символізує стандартна послідовність дій, що виконується за допомогою низки «розпізнавальних знаків». При цьому ритуал постає не лише формальною процедурою, а дійством, де універсальна і продуктивна модель ритуалу гостинності дозволяє символічно контактувати з природними стихіями, хворобами, міфічними істотами і духами предків. Запрошення до столу також символізувало прилучення до духів сім'ї. З цієї причини намагалися посадити гостя і за стіл [26]. Для запрошення до столу використовували символічні слова: «Просимо Бога і Тебе: сідай обідати», або «Просимо і Вас до обіду (полуденку, вечері)». Якщо під час обіду хтось заходив до хати, то говорив: «Хліб та сіль».

Щоб забезпечити родинне щастя та безперервність життя, великого значення надавалося магичності всіх обрядових дій та обрядових атрибутів. Адже саме весілля в традиційному українському суспільстві символізувало народження сім'ї і продовження в поколіннях. І тому магичної символіки в українському весіллі, стверджує А. Пономарьов, набував, передусім, весільний хліб – коровай, як один із найважливіших атрибутів української весільної обрядовості [20; 244]. Коровай в українців виконує символічну роль у весіллі, підкреслюючи його головну соціальну функцію: перехід молодят в інший, більш високий соціальний статус. Символізуючи українське весілля, коровай набуває значення ще й однієї з характерних ознак національної культури. Так, весільний хліб виступав як символічне запрошення хлібом гостей на весілля, як символ згоди на шлюб, символ благословення молодих, символ поєднання двох родів, як символічне вшанування молодими батьків та прилучення їх до святинь батьківського роду.

Крім короваю, на весілля випікали шишки, що символізували родючість, а весільні калачі – символи Сонця та обручки. Усі різновиди весільного печива у вигляді корівок, коників, півників виражали ідею єдності родини, міцності шлюбу, благополуччя й злагоди в сім'ї [6].

Рушник, як ритуальний предмет, використовується під час обрядових дій та церемоній і в українській традиції символізує гостинність, злагоду, подружню вірність, працьовитість, надію. На весіллі рушниками пов'язували молодих, старостів, сватів, прикрашали гільце, вистеляли дорогу молодим від порогу до столу. Молоді ставали на рушник, що символізувало початок нового сімейного життя, продовження роду. Традиційний хліб-сіль також підносять на рушнику [27; 231].

Одним із сакральних інваріантів життя людини, осередком її буття є оселя, житло. Будучи проекцією соціально-побутових ціннісних орієнтацій народу, житло виконує ще й магичну, ритуальну функцію, відображаючи при цьому народні естетичні уподобання: «Селянська хата наповнена символічними знаками, що виконували естетичну та магичну функції [2; 178]. Оскільки хата – світ у мініатюрі, то основні її складові мають символічне значення. Хата, зауважує В. Войтович, втілювала життєвий простір і світоглядний космос українця: «Свій» простір – хата – відгороджується від світу «чужого», позначаючи межу між

«своїм» і «чужим». А набувши етнічної виразності, вона стає не лише найяскравішим символом української народної побутової культури та ознакою духовності українців, а й осередком гостинності [6; 557, 559].

У традиціях української гостинності закладені правила і норми народного етикету, що стосувався вітання. Так, через поріг заборонялося тиснути один одному руки, цілуватися, передавати якусь річ, оскільки це було, з одного боку, ознакою неввічливості, а з іншого – загрозою неминучої сварки: «Гостя зустрічай за порогом і пускай попереду себе через поріг»: «Через поріг не вітаються і не подають руки». «Не подавай руки через поріг, бо посваришся». «Ой, не стіймо ж удвох на порозі: щастя-долі не буде» [8; 231-232].

У гостинності має визначальне значення символіка столу, яка сягає корінням народної традиції східних слов'ян. «Стіл, як сакральний центр житла, є і початковою, і кінцевою точкою будь-якого шляху і сам в згорнутому вигляді немов би містить його ідею» [4]. Таким чином, символіка столу пов'язана з ідеєю шляху, дороги, що є однією з основоположних в історії людської культури. Стіл символізував достаток родини, гостинності і тому його першим заносять до нової хати. Гріхом вважалося сідати на стіл, класти на нього щось, крім їжі, серед яких особливо знаковими були хліб-сіль та ритуальні страви. Тим, хто стукав по столу, казали: «Не бий стола: стіл – Божа долоня». Українцям з давніх-давен притаманний звичай застилати стіл рушником або пізніше – скатертиною. Частувати гостя за незастеленим столом вважається виявом негостинності, оскільки такий стіл символізував бідність або скупість господарів. Особливого символічного значення набуває святкова трапеза напередодні Різдва – Святвечір, багата кутя, яка обов'язково проходила у сімейному колі і мала урочистий характер та була справжнім ритуалом. За народними уявленнями, всі предмети, що стосувались обрядового столу, мали символічний характер і набували чудодійної сили. Від імені святкового снопа господар, переступаючи поріг дому, звертався до присутніх: «Віншую Вас із щастям, здоров'ям, з цим Святим вечором, щоб ви у щасті й здоров'ї провели ці свята і наступних діждали від нині за рік, доки нам Пан Біг визначив вік» [29].

Символічним був прихід колядників, що як гості ходили від хати до хати, славлячи господарів-трудівників, бажаючи їм урожаю і багатства, на щастя і добро богам і людям. У піснях колядників називають «дорогими, добрими, бажаними гостями», «святими, непростими гостями», «Божими слугами», «посланцями з неба, які приходять тільки один раз у році». Свій прихід у дім колядники символізують відвідуванням його самим Богом. «В українській міфології бачимо давні форми побуту пастушого і патріархально-хліборобського. По усних народних творах можна гадати, що український народ переніс із землі на небо форму сімейного побуту: між колядчаними божествами найчастіше виступають: батько-господар, мати-господиня, дочка-панна, син-красний панич. У слов'янських народів, у тому числі й українців, значного поширення набула практика ритуального запрошення на Різдвяну Вечерю чи інше урочисте частування померлих родичів, тварин, птахів чи природних стихій (морозу, вітру, хмар), що забезпечувало зв'язок з потойбічним світом. Покійні родичі, переходячи до іншого світу, перетворювались на захисників родини в реальному житті.

Кожен символ асоціювався з конкретним кольором або усталеним поєднанням кольорів. Символіка кольорової палітри українців постала із космогонічних та міфологічних уявлень про світ, у якому жили їх предки та з характеру життєдіяльності. Колір як такий маркував певні життєві ситуації, предмети і перебирав, таким чином, на себе функцію знака-символу [27; 180-186].

Символіка кольорів пов'язана з просторовим локалом. Так, у східних слов'ян почесною стороною світу здавна вважався схід, де сходило сонце, йшло тепло й життя і тому схід асоціювався з синім кольором. «Сонячний схід – зона нового життя й місця перебування різних богів [9; 62]. Сонце пов'язувалося з поняттям «верх», який, у свою чергу, завжди ототожнювався з поняттями «божественний», «головний», «почесний», «престижний».

Різноманітні заговори, заклинання та молитви виголошували так, щоб обличчя неодмінно було звернено на схід; тільки по ходу сонця йшла молода запрошувати гостей на весілля; будуючи хату, слов'яни обов'язково розташовували її дверима на схід. Вважалося, що побачити перший промінь сонця – значить отримати боже благословення. Статус людини також підкреслювався стороною світу, просторовим підвищенням, тому глава родини займав найвигідніше почесне місце і сидів, як правило, на підвищенні – покуті (червоний кут), що було привілеєм божества. Червоний колір у народній уяві, набуваючи магичних властивостей, виступає як символ оберегу, багатства, краси, здоров'я, гостинності в обрядово-ритуальній та світоглядній системі [2; 180-186].

З прийняттям християнства на Русі почесна сторона світу перемістилася у напрямку Візантії і червоний колір, як символ влади візантійських імператорів, став і символом державності Київської Русі. У XVI-XVIII ст. набуває особливого значення червоний колір у контексті ролі і значення козацтва в тогочасному житті українського етносу. В одязі козаків переважав червоний колір, зокрема червона підбивка жупана, котра, як правило, слугувала покривалом вмираючому козакові і пов'язувалася з особливостями їх буття та смерті – оскільки козак вмирав від отриманих на ратному полі ран, втрати крові – звідси і смерть для них асоціювалася з кров'ю, червоним кольором.

Білий колір виступав як міфологічний еквівалент-символ денного світла – «білий світ». Він завжди сприймався людьми як благо і символізував життєдайний характер сутнісних сил людини. Тому саме за білим закріпився символ добра, примноження, святості, духовності, мудрості та чистоти.

Чорний асоціювався з темрявою ночі. Незнаний людиною світ темряви множив уявлення про морок, розлад, смерть, а значить злі і ворожі сили, які приносили нещастя, горе.

Символіка кольорів поєднувалася в побутовій культурі з символами тварин, птахів, рослин, а їх символічна та утилітарна роль визначалась у широкому комплексі традиційних вірувань, звичаїв і забобонів. Обряди і повір'я, пов'язані з деревами, травами, зіллям і квітами, доносять відгомін язичницьких уявлень наших предків про навколишню природу і базуються як на реальних, так і уявних властивостях рослин [11].

Від давніх язичницьких обрядів поклоніння деревам, рослинам в українців збереглися звичаї зелених святок. Купальські символічні обрядові дії ототожнювалися з водною стихією і відбувалися біля води, біля криниці. В стародавні часи біля криниць здійснювалися ритуали поклоніння Мокош – покровительці жінок, матері всього живого. Пізніше над криницею ставили образки Параскеви-П'ятниці або Богородиці. Для подорожнього завжди біля криниці стояв посуд, щоб напитися води. З водою пов'язані символічні обряди, приурочені до дня Богоявлення, Йордану, або Водохреща як називали цей день в народі [14].

На Трійцю та Купала хата прикрашалася освяченими квітами, зеленими гілками липи, клена, берези, калини, а підлогу посипали травами, перемішуючи їх із терпкою м'ятою – рослинними оберегами: «Нічний бенкет на Івана Купала із збиранням особливо цілющих трав і квіток, який проводяться в ніч з 23 на 24 червня, вимагав багать для варення їжі і освітлення, причому багаття символізувало культ вогню. Трави і квіти, особливо уявна квітка папороть, зірвані в ніч на Купалу, вважаються особливо цілющими, їх зберігають в сім'ї, і в разі потреби обкурюють ними хворих людей і тварин, кидають під час грози в затоплену піч, вішають під покрівлею дому, затикають за стріхи» [25; 411].

Вода Земна поєднана з Небесною, а тому є символом морального і духовного очищення. За народними віруваннями вода – найвеличніший дар неба Матері-Землі, Вода у предків була святою і обожнювалася. Вода символізувала багатство і здоров'я: «Будь багатий, як земля, а здоровий, як вода!» [6].

Таким чином, гостинність українців пронизувала ідея звеличування хліба, а культ хліба відіграв особливу роль, розкриваючись у обрядово-ритуальній сфері та світоглядних уявленнях, тому і символіка насичена ритуалом шанування головної цінності хлібороба –

хліба. Повага до важкої праці хлібороба сформувала ідеал і систему цінностей: праця – її втілення (хліб) – й результат (благоденство, добробут). Це виявлялося в ритуальних діях, де хліб стає необхідним атрибутом переважної більшості обрядів. У ритуалах і традиціях гостинності її символом виступає здвоєна лінгвокультурема хліб-сіль. За цією традицією стоїть вікова історія народної гостинності, своєрідний канон гостинної поведінки.

Список використаної літератури

1. **Апанович О. М.** За плугом Господь іде: агрокультура українського селянства й козацтва в контексті ідей Сергія Подолинського та Володимира Вернадського / О. М. Апанович. – Б. м., 1999. – 26 с.
2. **Артюх Л. Ф.** Етнічна символіка матеріальної культури / Л. Ф. Артюх // Українці: іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 177–187.
3. **Афанасьев-Чужбинский А. С.** Поездка в Южную Россию. Ч. 1. Очерки Днепра / А. С. Афанасьев-Чужбинский. – 2 изд. – СПб. : Изд. А. Ф. Базунова, 1863. – 468 с.
4. **Байбурин А. К.** У истоков этикета : этногр. очерки / А. К. Байбурин, А. Л. Топорков. – Л. : Наука, 1990. – 165 с.
5. **Боряк О.** Україна : етнокультурна мозаїка / О. Боряк. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
6. **Войтович В. М.** Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с. : іл.
7. **Гримич М. А.** Два виміри національного образу / М. А. Гримич // Українці : іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 169–176.
8. **Іларіон (митрополит).** Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / митрополит Іларіон. – 2 вид. – К. : Обереги, 1992. – 424 с.
9. **Історія українського селянства.** У 2 т. Т. 1 : нариси. – К. : Наук. думка, 2006. – 632 с.
10. **Кравець О. М.** Сімейний побут і звичаї українського народу / О. М. Кравець. – К. : Наук. думка, 1966. – 200 с.
11. **Кувеньова А. Ф.** Громадський побут українського селянства : іст.-етногр. нарис / А. Ф. Кувеньова. – К. : Наук. думка, 1966. – 136 с.
12. **Культура і побут населення України** / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко [та ін.]. – 2 вид., допов. та переробл. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
13. **Лихачев Д. С.** Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста : антологія / Ин-т народов России [и др.] ; под общ. ред. В. П. Нерознака. – М., 1997. – С. 280–287.
14. **Лозко Г.** Українське народознавство / Г. Лозко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
15. **Милорадович В. П.** Життє-буттє лубенського крестьянина / В. П. Милорадович // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1991. – С. 170–341.
16. **Миролюбов Ю.** Русский языческий фольклор : очерки быта и нравов / Ю. Миролюбов. – М. : Беловодье, 1995. – 320 с.
17. **Наулко В. І.** Хто і відколи живе в Україні / В. І. Наулко. – К. : Голов. спеціаліз. ред. л-ри мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.
18. **Нечуй-Левицький І.** Світогляд українського народу : ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – 2 вид. – К. : Обереги, 2003. – 144 с.
19. **Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян** / сост. М. А. Маркевич. – Репр. воспр. изд. 1860 г. – К. : Добровол. об-во любителей кн. УССР, 1991. – 174 с.
20. **Пономарьов А. П.** Етнічність та етнічна історія України / А. П. Пономарьов. – К. : Либідь, 1996. – 272 с.
21. **Пономарьов А. П.** Традиції гостинності / А. П. Пономарьов // Українці : іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне :

Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 157–161.

22. **Пономарьов А. П.** Традиції доброзичливості / А. П. Пономарьов // Українці : іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 161–165.

23. **Пономарьов А. П.** Традиції культури поведінки / А. П. Пономарьов // Українці : іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 153–157.

24. **Пономарьов А. П.** Традиції шанування / А. П. Пономарьов // Українці : іст.-етногр. моногр. / [Л. Артюх, В. Балушок, В. Баран та ін.] ; за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознав., 1999. – Кн. 2. – С. 165–169.

25. **Сумцов Н. Ф.** Культурные переживания / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1889. – Т. 28, № 1. – С. 44–89.

26. **Труды этнографическо-статистической комиссии в Западнорусский край. Юго-Западный отдел.** Т. 7. Вып. 2 : материалы и исследования / собр. П. П. Чубинским. – СПб., 1877. – 602 с.

27. **Украинцы** / Рос. акад. наук. – М. : Наука, 2000. – 535 с. – (Народы и культуры ; кн. 3).

28. **Українська минувшина** : ілюстр. етногр. довід. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна [та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.

29. **Українське народознавство** / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Л. : Фенікс, 1994. – 608 с.

Резюме

Розглядаються особливості символіки української гостинності та розкриваються її прояви в різних ритуалах прийому гостей.

Ключові слова: символ, українці, гостинність, хліб, хліб-сіль, ритуали.

Summary

Rusavskaya V. Symbolism of Ukrainian hospitality

The peculiarities of Ukrainian hospitality and symbolism reveals its manifestations in various rituals host guests.

Key words: symbol, Ukrainians, hospitality, bread, bread and salt, rituals.

Аннотация

Рассматриваются особенности символики украинского гостеприимства и раскрываются его проявления в различных ритуалах приема гостей.

Ключевые слова: символ, украинцы, гостеприимство, хлеб, хлеб-соль, ритуалы.

Надійшла до редакції 25.12.2013 р.